

ONDŘEJ FUNDA

JONATHAN CULLER A NEOPRAGMATISMUS

Jonathan Culler (nar. 1944), známý představitel amerického postanalytického myšlení, působí jako profesor angličtiny a komparativní literatury na Cornellově univerzitě v americkém státě New York. Jestliže zařazení některých současných filozofů – např. známého Kanadana Iana Hackinga – mezi postanalytiku nelze považovat za zcela bezproblémové, pak Cullerovo zařazení mezi neopragmatisty neodpovídá dokonce ani jeho vědeckému zaměření. Zabývá se totiž převážně dekonstrukcí, a nadto téměř výhradně na poli literární teorie a kritiky. Přesto do textu věnovanému neopragmatismu patří a v souvislosti s problematikou, které se zde budeme věnovat, dokonce více než do textu, který bychom věnovali postanalytické filozofii obecně.¹ Krásná literatura, k níž je však podle Cullera třeba přidat většinu filozofických textů, představuje bezednou studnici moudrosti – zračí se v ní lidské poznání stejně jako omyly, s nimiž se lidstvo na své cestě k němu setkává. Bezednost této studnice spočívá potom hlavně v lidské nedokonalosti. Člověk v literatuře sice hledá i – s většími či menšími úspěchy – nachází odpovědi na otázky tak, jak je s sebou život přináší, skutečnost v jejím celku však přesto skrze literaturu postihnout nedokáže. Ta mu uniká jako původní, bezrozměrný význam, s nímž by jeho omezená racionalita nedokázala vůbec pracovat. Culler přitom nestuduje literaturu kvůli literatuře, neanalyzuje texty pro ně samé. Pravda, studnice je bezedná, člověku vpsledku nepřístupná, ale ta troška, kterou z ní lze načerpat, představuje ohromný potenciál možností; nejen pro jednotlivce, může být užitečná pro celou společnost. Vždyť to, co autor do textu vložil, daleko přesahuje významy jednotlivých slov a jejich spojení, a tak je podle Cullera jen na nás, interpretech, jaké významy odkryjeme, jakou skutečnost pro sebe a své potomky dokážeme vytvořit.

Culler získává vzdělání na Harvardské univerzitě – bakalaureát z historie a literatury v roce 1966 – a dále na anglickém Oxfordu. V roce 1968 se zde stává bakalářem v oboru komparativní literatury a o čtyři roky později mu je udělen doktorát za výzkum moderních jazyků. Na počátku své akademické kariéry se

¹ Neopragmatismus, podobně jako např. dekonstrukci, zde chápeme jako součást širšího myšlenkové proudy, tzv. postanalytické filozofie.

věnuje hlavně studiu francouzské literatury 19. století, především Flaubertovi a Baudelairovi, v současnosti ho nejvíc zajímá problematika literární teorie a kritiky, kde již dlouhou řadu let patří mezi celosvětově uznávané autority. Strukturalismus, dekonstrukce a francouzské filozofické myšlení 20. století přitom pro Cullera neznamenaají jen badatelský zájem, jsou také prostředkem předávání zkušeností mladší generaci, ať už v podobě pedagogického působení na Cornellově univerzitě či vydávání odborného časopisu *Diacritics*² – *Culler zde působí jako šéfredaktor* –, kde bývá z literárněvědné perspektivy reflektována často rovněž společenská problematika.

Žurnál Diacritics byl jedním z prvních severoamerických akademických časopisů, které do Spojených států přinesly evropskou kontinentální literární teorii a kritiku, ale také poststrukturalistické filozofické myšlení s literární vědou úzce související. V sedmdesátých letech 20. století se zde objevují překlady prací J. Derridy, M. Foucaulta, H. Cixousové, P. Lacoue-Labarthea, J.-L. Nancyho nebo U. Eca, stejně jako články P. de Mana, G. Spivaka, E. Saida, F. Jamesona či B. Johnsonové. Nejčastějším obsahem bývají ale recenze významných knih z oblasti humanitních a společenských věd, zejména rozborů širších teoretických východisek i konkrétních argumentačních vzorců, které v nich jejich autoři prezentují. Pravidelně vycházejí také zvláštní čísla zaměřující se na průřez tvorbou jednotlivých autorů či na aktuální problémy literární teorie a vědy. Posledních dvacet let existence žurnálu *Diacritics* je pak vedle stále převažující literární teorie spojeno rovněž s pozorností věnovanou některým novějším kulturologickým jevům, jakými jsou např. genderová studia, kulturní studia, minoritní studia,³ aplikovaná politická teorie nebo literárněvědně recipovaná psychoanalýza. Mezi pravidelné přispěvatele patří osobnosti jako J. Butlerová, E. Laclau, L. Bersani nebo S. Zizek.

Nelze však přehlédnout, že Culler za celou dobu svého akademického působení nevydal jediný čistě filozofický titul. Filozofie totiž podle něho podobně jako podle většiny postanalytiků není samostatnou, oddělenou disciplínou; lze ji nalézt všude tam, kde nějakým způsobem dochází k reflexi společenské skutečnosti. Cullerův zájem o francouzskou krásnou literaturu a poezii 19. století (*Flaubert: The Uses of Uncertainty*, 1974), o strukturální poetiku (*Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*, 1975), strukturální lingvistiku a zvláště o de Saussurea (*Ferdinand de Saussure*, 1977), o sémiotiku (*The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*, 1981), literární kritiku (*American Criticism in the Poststructuralist Age*, 1981), o teorii interpretace (*Interpretation and Overinterpretation*, 1992)⁴ a konečně o dekonstrukci jako kritickou metodu zkoumání textů a především efektivní nástroj názorové

² Založen v roce 1971 Katedrou romanistiky Cornellovy univerzity, od roku 1977 vydáván prestižním nakladatelstvím John Hopkins University Press.

³ Anglicky *queer studies*. Jde o akademickou reflexi kulturního života homosexuálů a lesbiček.

⁴ Na této práci se podíleli i další autoři, např. U. Eco, R. Rorty nebo Ch. Brooke-Roseová.

orientace člověka (*On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, 1982) ukazuje, že postanalytické filozofické myšlení může mít mnoho různých podob a že by nebylo zcela v pořádku nahlížet na ně jako na nějaký ucelený, přesně ohraničený útvar. Neopragmatismus je pak u Cullera třeba chápat jako jeden z možných pohledů na autorovu celoživotní tvorbu, v němž jsme více akcentovali právě ty momenty, které neopragmatistickou interpretaci umožňují. Protože postanalytická filozofie vzniká především jako reakce na určitou jednostrannost a jakousi samozvanou, těžko udržitelnou svrchovanost filozofie analytické, vůči níž jakožto hlavní alternativu staví společenskou a kulturní dimenzi lidského života, domníváme se, že takový postoj je legitimní, nehledě na to, že Cullerova kniha, kterou jsme pro náš rozbor vybrali, si o tuto interpretaci říká i z některých dalších důvodů, s nimiž se tu seznámíme.

Jonathan Culler – On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism

Cullerova kniha bezesporu patří mezi ta zdařilejší díla o dekonstrukci, jež jsou dnešnímu čtenáři k dispozici. Culler nejen že zde představuje tento směr krok za krokem od úplného začátku, čímž nenásilnou formou dává i úplnému začátečníkovi dostatečný základ ke hlubšímu studiu dekonstrukční literatury, ale erudovaným rozbohem obtížnějších pasáží Derridových nebo de Manových textů dokáže uspokojit rovněž náročnějšího, odborně dobře připraveného čtenáře. Dekonstrukce je v knize představována postupně, prostřednictvím analýzy procesu četby. Culler nás seznamuje nejprve s teoriemi tzv. čtenářské odezvy⁵ – zde si bere na pomoc svého krajana, neopragmatistu S. Fische – a ukazuje, jak se ve druhé polovině 20. století přesouvá těžiště zájmu od textu směrem ke čtenáři, který začíná být vnímán jako autonomní a přitom naprosto zásadní prvek interpretačního procesu a jemuž se začíná připisovat mnohem aktivnější role při tvorbě významu, než tomu bývalo dříve, třeba ještě v šedesátých letech, kdy se na americké půdě stále vycházelo především od objektivních daností zkoumaného textu. Podobně vzrůstá význam interpretujícího subjektu ve druhé polovině sedmdesátých let 20. století i ve feministické kritice, která je dekonstrukci velice blízká a v některých aspektech z ní dokonce přímo vychází, a tak se Culler věnuje i otázce, co konkrétně v dnešní době znamená ‚číst jako žena‘.⁶ Díky dobře promyšlenému, vzájem-

⁵ Anglicky *reader-response theories*.

⁶ Anglicky *to read as a woman*. V Cullerův neprospěch na tomto místě poněkud hovoří to, že autor prakticky v celé kapitole jen parafrázuje myšlenky P. Kamufové, feministicky smýšlející literární teoretičky a jeho bývalé kolegyně z Cornellovy univerzity, aniž by na tuto skutečnost nějak výrazněji upozornil. Srovnajte např. P. Kamuf: *The Division of Literature: Or the University in Deconstruction*, Chicago: University of Chicago Press 1997 nebo P. Kamuf: *Fictions of Feminine Desire: Disclosures of Heloise*, Lincoln: University of Nebraska Press 1987.

ně vhodně navazujícím uspořádání jednotlivých kapitol se ještě ani zde úplný nováček na poli dekonstrukce nemusí v Cullerově výkladu cítit ztracen.

Zde je třeba připustit, že na rozdíl od některých dalších prací na poli zámořské postanalytické filozofie, např. Hackingovy *The Social Construction of What?* nebo částečně i de Manovy *Blindness and Insight*, si Cullerova kniha *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism* opravdu mezi své hlavní cíle klade přiblížit americkému čtenáři dekonstrukci jako především literárněkritický nástroj a hlubší poznání evropského kontinentálního filozofického myšlení je pro jejího autora v tomto případě až na druhém místě. Dekonstrukci, prezentovanou dosud poněkud deskriptivně jako strategii kritické četby textu a odkrývání jeho nových významů, Culler v posledních dvou kapitolách konečně může představit tak, jak si sám přeje – analyticky, jako záležitost v první řadě literárněteoretickou a kritickou, neboť krásná literatura je tu před přírodními vědami, ale i filozofií, chápeme-li ji systematicky, a ne jako změť rozličných, rovnocenných, často vzájemně si protirečících názorů, jak by tomu podle něho mělo být. Jestliže se sami svobodně rozhodneme spatřovat v krásné literatuře studnici, ze které lze vždy čerpat, aniž bychom kdy měli dostat možnost získat z ní pro sebe vše, stane se pravou filozofií. Beletrie a literární věda, potažmo dekonstrukce jako obor, který se jí na vědecké úrovni zabývá, má proto podle Cullera celospolečenský dopad. Culler se v tomto pomyslném vyvrcholení své knihy zabývá tak specializovanými tématy, jakými jsou např. *graft, tradiční hierarchie myšlení* nebo v dekonstruktivistické literatuře notoricky se objevující derridovská *differance*. To však kvalitu jeho ‚úvodu do dekonstrukce‘ nijak nesnižuje. Naopak. Takto lze konstatovat, že kniha není jen dalšími prolegomeny k náročnému, těžko stravitelnému tématu, ale komplexním dílem schopným uspokojit jak začátečníky, tak i ty pokročilejší.

Co nás však po tomto výkladu opravňuje zařadit Cullerovu knihu mezi práce neopragmatistické? Nepatří přece jen více k de Manově *Blindness and Insight* než např. k Rortyho *Objectivity, Relativism and Truth*? Obsahově, na první a snad také na druhý pohled, ano. Jenže to bychom mohli s Cullerem skončit úplně, protože se přece vůbec nezabývá filozofií; vždyť jde především o literárního vědce. Tady se musíme spokojit s tím, že je to jen a pouze Cullerovo kritické zaměření, touha dát člověku účinný nástroj realizace jeho potřeb a přání v podobě dekonstrukce, co nás opravňuje takto uvažovat. Pokud bychom byli přesvědčeni, že se Culler věnuje teorii pro teorii, že studuje dekonstrukci kvůli ní samé, ať už z pouhého estetického rozmaru nebo třeba v souvislosti s precizací interpretačních postupů, museli bychom si přiznat, že naše volba nebyla správná a výklad předčasně ukončit. Tak tomu ovšem podle našeho názoru není. Kniha *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism* totiž dekonstrukci představuje předsudečně, s jistým *záměrným* předporozuměním, s nímž je její čtenář v procesu četby nutně konfrontován. Je pak pouze na něm, zda je přijme či odmítne.

Podle Cullera má dekonstrukce sloužit hlavně adekvátnějšímu poznávání a rozumění kulturní skutečnosti, a právě v tom spočívá její nejpodstatnější společenský rozměr. Toto poznávání se ovšem odvíjí na úrovni četby krásné literatury, a proto Culler zdůrazňuje některé aspekty dekonstrukce více než jiné, třeba

i v částečném rozporu s autoritami, za což přirozeně některými více filozoficky, ‚dekonstrukčně-traditionalisticky‘ orientovanými zastánci tohoto přístupu může být kritizován. Cullerovu postoji bývá vytýkána jak přímá desinterpretace Derridova myšlení, tak i problémy s tím spojené, neboť to byl právě Culler, kdo Derridu spolu s de Manem v americkém prostředí uvedl a kdo svým svébytným, na literární vědu zaměřeným podáním způsobil, že stále převážně analyticky smýšlející Amerika Derridu a velkou část kontinentální evropské filozofie 20. století dodnes nechápe správně, a proto v mnoha případech odmítá.⁷ Derridovým filozofickým myšlením se ale zabývat nechceme. Jestliže je pro nás Derrida v souvislosti s Cullerem něčím zajímavý, pak snad jen tím, že může posloužit jako srovnání, jako vyjádření toho, do jaké míry se Culler od původního podání dekonstrukce dokáže odpoutat, jak jej dokáže nedbat, aby mohl snadněji uskutečnit svůj předsevzatý cíl.

Má-li být po strávení jednotlivých kapitol čtenář lépe vybaven pro svou orientaci ve složité společenské skutečnosti, musí nejprve správně pochopit všechny základní pojmy, s nimiž dekonstrukce jako nástroj této orientace pracuje. Culler proto začíná explikací jednotlivých literárněvědných přístupů tak, jak se postupně objevovaly v průběhu 20. století.⁸ Pojetí interpretačního procesu v tzv. nové kritice,⁹ jež byla podle něho nejvýstižněji vyložena R. Wellekem a A. Warrenem v práci *Theory of Literature*, je postaveno na zachování estetické autonomie analyzovaného textu a studium literatury ostře brání před vlivy ostatních vědeckých oborů. Naopak ve strukturalismu, objevujícím se v literární vědě o něco později než nová kritika, která vlastně do jisté míry vychází nakonec ještě z ideologického pozadí viktoriánské Anglie, je tento scientistní pohled na literaturu považován za zcela zásadní. Dochází k zapojení různých teoretických diskursů a pozornost se zaměřuje ne na tematický

⁷ „This influential book, which is responsible for introducing a very one-sided picture of Derrida to North America, entertains Derrida’s work as it applies to literary theory, entirely ignoring Derrida as a philosopher. This led to Derrida being taken up in literature departments, particularly Comparative Literature, which is why Derrida’s thought and his huge presence in the book market exist today in the US, as he was and remains totally ignored by American philosophers, who deal almost exclusively in analytic rather than continental philosophy.“
www.amazon.com.

Negativních ohlasů je o to víc, že Culler v roce 2003 vydává knihu, jde-li o jeho vlastní příspěvky, obsahově téměř totožnou s *On Deconstruction...*, jejímž je editorem. Zde je třeba vzít v potaz skutečnost, že autor má již dlouhou dobu – od vydání monografie, které se věnujeme zde – velmi jasnou představu o tom, čím dekonstrukce je a k čemu by měla sloužit, a proto obsah nijak výrazněji upravovat nepotřebuje. Z těchto důvodů může být proto vhodnější chápat nové vydání spíše jako znovuuvedení fenoménu *dekonstrukce* do amerického kulturního prostředí i jako pokus o jeho oživení v podobě příspěvků dalších autorů. Srovnajte J. Culler, (ed.): *Deconstruction – Critical Concepts in Literary and Cultural Studies, Vol. I-IV*, London, New York: Routledge 2003, zvláště první a druhý svazek.

⁸ Neměli bychom zapomínat, že klíčem k pochopení společenské skutečnosti je pro Cullera literární teorie a kritika v podobě dekonstrukce, která zároveň představuje adekvátní filozofii multikulturního, decentralizovaného dneška. K této problematice srovnajte dále T. Eagleton: *Literary Theory: An Introduction*, Oxford: Blackwell Publishers 1995.

⁹ Anglicky *New Criticism*.

obsah, který zkoumaný text esteticky prezentuje, ale na podmínky signifikace, na různé struktury a procesy zapojené do tvorby významu. Co by podle Cullera snad dovolovalo zařadit ze současných badatelů třeba Barthese, Blooma, Girarda, Deleuze, Felmanovou nebo Serrese mezi strukturalisty, spočívá v tom, že se všichni do určité míry odchylojí od běžně přijímaného významu a proti němu staví význam nějakým způsobem determinovaný strukturami a procesy za obvyklých podmínek skrytými, ať už mají být lingvistické, psychoanalytické, metafyzické, logické, sociologické nebo rétorické povahy. Vysvětlení se tak spíše než ve *vědomí* hledá v *jazyce* a různých *řečových strukturách*.¹⁰

Rozlišení mezi novou kritikou a strukturalismem by se tedy mohlo zakládat na těchto a podobných argumentech. Nicméně k čemu by podle Cullera mohlo sloužit? Jaký by byl jeho praktický význam? Žádný; význam takového rozlišení by mohl být snad jen teoretický, klasifikační. Důležitější než umístění do nějaké, ať sebelépe připravené příhrádky je zjištění silných, ale i slabých stránek jednotlivých interpretačních doktrín, protože ty zde nejsou kvůli nim samým, ale kvůli těm, kteří zkoumají texty, aby získali přesvědčivější odpovědi na otázky tak, jak se ve stále se měnícím kulturním kontextu vytvářejí. Na nové kritice lze takto odsoudit především její uzavřenost a neschopnost reagovat na širší interpretační souvislosti, v nichž se jak aktér interpretace, tak i zkoumaný text nutně nacházejí. Strukturalismu je pak, v důsledku jeho komplexnosti a provázanosti s řadou vědeckých oborů, možno vytknout zejména často proklamovanou, avšak těžko doložitelnou vědeckost, ale i konkrétnější, s touto problematikou související záležitosti jako diagramy, taxonomie nebo neologismy.¹¹ Jiní odpůrci zase vytýkají strukturalismu tíhnutí k iracionalismu, a to hlavně pro jeho nestřídmou oblibu v paradoxech a často bizarních interpretacích, pro jeho narcistní vztah k vlastní rétorice. Konečně pro další ztělesňuje mrtvou strnulost bez jakéhokoli vztahu k dynamicky fungující kulturní skutečnosti. Jestliže tedy proti nové kritice hovoří jeden nebo dva srozumitelné argumenty, proti strukturalismu se může obrátit třeba právě to, co na něm jeho vlastní zastánci oceňují.

Iracionální věda, destrukce a inflace kritiky – těmto protimluvům a paradoxům se nevyhneme, pokud se budeme na výše jmenované autory dívat jako na představitelů jednotného směru, neporadíme si s nimi, jestliže odmítneme připustit, že samotný strukturalismus je vnitřně diferencovaný a nadto přibližně od sedmdesátých let 20. století v mnoha ohledech překonaný svým vlastním potomkem

¹⁰ „The plausibility of treating, say, Barthes, Bloom, Girard, Deleuze, Felman, and Serres as structuralists lies in the sense that their writings turn aside in different ways from the explication and appreciation of an achieved meaning to an investigation of a text's relation to particular structures and processes, be they linguistic, psychoanalytical, metaphysical, logical, sociological, or rhetorical. Languages and structures, rather than authorial self or consciousness, become the major source of explanation.“ J. Culler: *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, Ithaca, New York: Cornell University Press 1989, s. 21.

¹¹ „Some fault structuralism for its scientific pretensions: its diagrams, taxonomies, or neologisms, and its general claim to master and account for elusive products of the human spirit.“ *Tamtéž*, s. 21.

– poststrukturalismem. Zaměříme se nyní na to, jak velký důraz na takové pojmové rozlišování Culler klade a zejména proč.

Abychom totiž podle Cullera mohli dekonstrukci jako nástroj naší orientace ve světě opravdu přijmout, nestačí pouhá povrchní znalost historického vývoje starších ani novějších, konkurenčních interpretačních směrů. Souvislosti mezi dekonstrukcí a strukturalismem je třeba nejprve důkladně ozřejmit, aby případné odmítnutí dekonstrukce opravdu vycházelo ze svobodného rozhodnutí jednotlivce, a ne z jeho neznalosti. Filozofická relevance Cullerovy knihy se tak objevuje například právě zde. Je třeba si uvědomit, že ač v obou případech vycházíme od jednou poznaných, a proto pevně daných struktur nějakých apriorně existujících (jazykových) systémů, a mohlo by se proto zdát, že dekonstrukce a strukturalismus, až na drobné rozdíly v akcentování některých marginálních jednotlivostí, budou nakonec totožné, resp. že dekonstrukce bude součástí strukturalismu, máme co do činění se dvěma, zvláště v několika zcela zásadních ohledech odlišnými interpretačními modely. Přitom na počátku osmdesátých let 20. století stále ponejvíce analyticky smýšlející severní Amerika, kde převažují spíše jen okrajové znalosti evropského kontinentálního kritického myšlení, včetně filozofického směru, jakým je strukturalismus, potřebuje – mají-li tyto nové kritické přístupy tehdejší zranitelnější, protože již podstatně diverzifikovanější multikulturní americké společnosti něco pozitivního přinést – co nejméně a zároveň nejprěsvědčivější vysvětlení toho, co představují. A to tím více, že Amerika samozřejmě neuniká zprávám o tom, že jistý Francouz Derrida propaguje přístup označovaný jako dekonstrukce. Konečně pak i proto, že podle Cullera fundamentální odpovědi nelze hledat ani ve vědě ani ve filozofii, ale v krásné literatuře, třebaže to byla zatím prostřednictvím překladů z francouzštiny právě vždy jen ta původní, převážně filozofická podoba dekonstrukce, s níž se američtí čtenáři mohli alespoň v omezené míře setkávat.

Culler nespatřuje základní rozdělení kritiky v rozlišení mezi sémanticky založenou novou kritikou jako přístupem tradičním a více scientistním strukturalismem coby reakcí na tento interpretační tradicionalismus, ale samotnému strukturalismu pro jeho systematický, vědecký rozvrh tradicionalismus vytýká, aby hlavní pomyslnou dělicí čáru mezi perspektivními a překonanými kritickými koncepcemi položil mezi něj a jeho přímého dědice, poststrukturalismus. Nová kritika tak Cullerovi zřetelně slouží pouze jako dílčí prostředek uvedení do interpretační problematiky, což je patrné rovněž na tom, že se jí dále již prakticky nezabývá. Podstatné je to, že čtenář získal povědomí o existenci základního, všeobecně přijímaného významu kryjícího se s autorovou intencí i o méně zřetelných, zato však pro interpretaci velmi významných skutečnostech, které nejsou pod přímým vlivem ani autora ani recipienta daného textu. V této distinkci se strukturalismus stává sérií systematických vědeckých projektů a protože se stále pohybujeme výlučně na různých úrovních textu, resp. zabýváme se znaky, jež jej ve svých vztazích vytvářejí, začíná se hovořit o sémiotice.

Filozoficky relevantní může být opět teprve kontext, v němž Culler o této problematice pojednává, neboť, ač postanalytická filozofie s literární vědou spolu-

pracovala od svého vzniku vždy velmi úzce, autorovi v tomto konkrétním případě nejde o filozofii. Znalost strukturalismu a jeho speciální formy, sémiotiky, chápe Culler opět jako v případě nové kritiky účelově. Nemá sloužit získání nějaké bezchybné, nezpochybnitelné interpretace – vždyť strukturalismus představuje směr vedle jiných směrů a bylo by pošetilé domnívat se, že před sebou máme finální odpověď na to, jakým způsobem analyzovat všechna ta kvanta textů, s nimiž se setkáváme. Měli bychom se smířit s tím, že existuje-li něco jako originální význam, tzv. intence autora – vyjádřitelná ovšem vždy jen prostředky extrémně komplikovaného, ve svém celku nepřístupného znakového systému, který autor při své nejlepší vůli může kontrolovat pouze iluzorně, nanejvýš ve značně omezené míře – jde o původnost, již lze uznat pouze s přijetím určitých hodnotících kritérií, čímž je ale každé úsilí o *pravou* originalitu odsouzeno k nezdaru. Culler, navazující zde na Emersonův odkaz *spoléhání na sebe sama* a nikdy nekončícího úsilí o zdokonalování vlastní osobnosti, chce dát americkému čtenáři možnost uvědomit si, že přestože společenské instituce fungují a ačkoli všichni dobře chápou, proč tomu tak je, neznamená to, že by jeho krajané neměli usilovat o změnu, a tím o ještě úspěšnější a příkladnější život v demokracii. Vždyť pokud by při četbě beletrie jen odkrývali intence děl velikánů krásné literatury, jak činí nová kritika, nebo pokud by se pouštěli do lingvistických, filozofických, antropologických, psychologických, sociologických či jiných analýz po vzoru strukturalismu, v reálném společenském životě, který podle Cullera v krásné literatuře nachází svůj odraz, by buď jen slepě *naslouchali*, nebo školometsky *mudrovali*, ale vlastní život by reflektovat, a proto ovládat, nedovedli. Stali by se oběťmi svého vlastního společenského systému. Cullerovi krajané, v dobré víře usilující v celosvětovém měřítku o udržování a rozvoj demokracie, by, viděno zvnějšku, nebyli než dobyvateli a utlačovateli; viděno zevnitř potom poslušnými otroky mrtvolně strnulé, stagnující ideologie.

Proč ale hovořit hned o politice, proč vytýkat nedostatky přímo společenskému systému, když nejde o žádný nekalý úmysl, nýbrž pouze o jakýsi nechtěný vedlejší produkt, o pouhé nepochopení komplexnosti a provázanosti kulturního světa. Krásná literatura odráží společenskou skutečnost přece tak výmluvným a bohatým způsobem – jen těžko bychom dokázali ve společenské realitě najít jev, který zde již někdy v bližší či vzdálenější minulosti nebyl tematizován – tak proč se pouštět do zrádných vod zájmových debat, kde zdaleka ne vždy vítězí *sensus communis*, ale právě omezenost a neochota kriticky se nad sebou zamyslet, říká Culler. Svým čtenářům předkládá vůči výše zmíněným směrům alternativu v podobě poststrukturalismu. Dokonalé, systematické poznání není podle jeho názoru možné a omyl, že tomu tak není, může vést ke všem výše uvedeným neblahým důsledkům.¹²

Strukturální přístup, ať ve své původní či mladší podobě, staví na tom, že dílo existuje ve formě intertextuálního konstruktů; jedná se o výsledek působení

¹² „Structuralists are convinced that systematic knowledge is possible; post-structuralists claim to know only the impossibility of this knowledge.“ *Tamtéž*, s. 21.

různých kulturních diskursů, na nichž závisí jeho srozumitelnost, čímž ovšem dochází ke zdůraznění úlohy recipienta jakožto subjektu umožňujícího vzájemnou převoditelnost těchto rozprav.¹³ Původní intence autora coby jediný správný význam analyzovaného textu byla odmítnuta, protože tvůrce díla nemohl kontrolovat jazykový systém vcelku. Nekontroloval jej vlastně vůbec, nýbrž sám jím byl při formulaci svých myšlenek veden. Strukturalismus existenci tohoto skrytého panovníka nad významy pojmenoval, ale poddal se mu, aby mu otrocky sloužil. Dekonstrukce, kterou chce jako efektivní nástroj orientace ve společenské skutečnosti Culler nabídnout čtenářům své knihy, půjde cestou rozhybání hloubkové struktury textu, čímž vyjdou najevo nové, překvapující, nečekané souvislosti. Cullerovi jde zřejmě o kritickou reflexi společenského systému, který ovšem zároveň ztělesňuje přibližování se a v konečném důsledku rovněž naplnění tzv. *amerického snu*,¹⁴ pročež je také jednotlivci alespoň na teoretické rovině nadřazen.

Pokusme se nyní zamyslet nad tím, kam by kritický diskurs dospěl, kdyby tomu bylo naopak – kdyby byl zkoumaný text vnímán jako posloupnost čtenářových dílčích pochopení, přičemž jeho role by měla dynamický, aktivní charakter.¹⁵ Takový přístup by podle Cullera žádoucí být nemohl, poněvadž by implikoval reflexi a změnu nikoli společenských institucí, o něž neopragmatista v konečném důsledku usiluje, ale individua jako dílčího prvku společenského systému; tak by samozřejmě mohlo docházet k nežádoucímu účinku ztráty kontinuity s ideály americké demokracie. Z některých prací dalšího významného současného amerického postanalytika H. Blooma však vyplývá, že ani takto extrémně subjektivistický přístup, jaký vyústění v zájem o recipienta textu představuje, nemusí nutně znamenat ohrožení společenského systému, jehož součástí dotýčný subjekt je, avšak za předpokladu, že se se systémem plně identifikuje.

Nebezpečí plynoucí z nesouměřitelnosti světonázorových postojů, z *jinakosti*, si Culler uvědomuje velmi dobře, když podobně jako jeho další oborový kolega de Man vychází raději z (kulturního) systému a interpretujícímu subjektu dává do rukou nástroj reflexe a změny společenských institucí teprve prostřednictvím dekonstrukční analýzy společenské skutečnosti. Pokud by totiž připustil, že se

¹³ „A structuralist pursuit of codes leads critics to treat the work as an intertextual construct – a product of various cultural discourses on which it relies for its intelligibility – and thus consolidates the central role of the reader as a centering role.“ *Tamtéž*, s. 32.

¹⁴ Americký sen, zjednodušeně řečeno, znamená uskutečnění ideálů vytýčených T. Jeffersonem v *Deklaraci nezávislosti*. Thomas Jefferson (1743-1826) byl jedním z čelných představitelů Americké revoluce. Tento všestranný, osvícensky založený demokrat zastával vysoké politické funkce, v letech 1801–1809 dokonce prezidenta Spojených států amerických.

¹⁵ „Focus on the conventions and operations of reading leads critics to treat literary works as a succession of actions on the understanding of the reader. An interpretation of the work thus comes to be an account of what happens to the reader: how various conventions and expectations are brought into play, where particular connections or hypotheses are posited, how expectations are defeated or confirmed.“ J. Culler: *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, Ithaca, New York: Cornell University Press 1989, s. 35.

struktura a význam díla vyjevuje skrze čtenářovo jednání,¹⁶ na nebezpečně blízkou vzdálenost by se přiblížil absolutní nepostižitelnosti pokud ne hned ontologického, pak jistě alespoň gnoseologického solipsismu; obojí je přitom s každým společenským systémem jen velmi těžko slučitelné. Cullerovi ale nejde o teorii; usiluje o to dát svým spoluobčanům efektivní nástroj řešení nešvarů stále velice nedokonalého demokratického uspořádání. V takových souvislostech pak může být zvláště vhodně zvolenou praktická diskuze o ženské emancipaci.

I když většina myšlenek, které se v Cullerově knize v souvislosti s feminismem objevují, není původních a přestože autor z velké části pouze parafrázuje postoje své bývalé kolegyně z Cornellovy univerzity P. Kamufové, nelze mu upřít zásluhu o zasazení tohoto kulturního fenoménu do širšího amerického povědomí. Původních materiálů lze sice v anglofonní oblasti nalézt dostatečné množství, přesto ne každý, koho společenská kritika zajímá, po nich dokáže sáhnout; ať už pro neuspokojivou znalost problematiky či přímo na základě různých negativních předsudků. Culler se zájemci o dekonstrukci snaží ukázat, že právě feministky dokázaly Derridovy filozofie efektivně využít ve svůj prospěch, aniž by jejich podoba poststrukturalismu slepě kopírovala strukturalistický scientismus nebo samotné Derridovo filozofické myšlení. Jestliže však feministická kritická literatura často využívá dekonstrukčních analytických metod, nebylo by správné dekonstrukci s feminismem příliš úzce spojovat, či dokonce ztotožňovat. Na druhou stranu pozornost, jakou autor feministické aplikaci dekonstrukce ve své knize věnuje, je podle našeho názoru výmluvným dokladem toho, že si – třebaže je svým profesním zaměřením literární vědec a kritik – dobře uvědomuje možnosti využití dekonstrukce nad rámec literární teorie a kritiky a že je zároveň schopen prezentovat své myšlenky na vhodných kulturně-společenských příkladech, čímž didaktická hodnota jeho knihy značně vzrůstá.

Neopragmatistický podtext knihy vychází podle našeho názoru zřetelně najevo například právě v kapitole věnované otázce, co to znamená *číst jako žena*. Je tu totiž dobře patrné, jak úzce může krásná literatura se společenskou kritikou souviset. Ve prospěch Cullerovy neopragmatistické aplikace dekonstrukce hovoří skutečnost, že i feministky (a feministé), ačkoli jejich práce bývají často teoretické, vycházejí obvykle z konkrétních příkladů odrazu společenské skutečnosti v dílech světové literatury,¹⁷ a teprve prostřednictvím jejich reflexe a kritiky formulují své názory, čímž však mohou efektivně, protože nepřímou a nevtíravě, ovlivňovat ty společenské instituce, jež pokládají za problematické a jejichž reformu požadují. Protože poststrukturalista systém pouze nekriticky nepřijímá, ale usiluje o poznání jeho zákonitostí s cílem změnit jednotlivé prvky a vztahy mezi nimi, bude pro Cullera vždy důležitý kulturní kontext, který není než reálným uspořádáním těchto prvků ve společenském systému. Takto však bude mož-

¹⁶ „The structure and meaning of the work emerge through an account of the reader’s activity.“ *Tamtéž*, s. 32.

¹⁷ Srovnejte V. Wayne (ed.): *The Matter of Difference – Materialist Feminist Criticism of Shakespeare*, New York – London: Harvester Wheatsheaf 1991 nebo N. Berry: *Feminist Criticism and King Lear – Questions of Theory*, Oxford: Oxford University Press 1996.

no týž text nahližet z různých perspektiv a je velmi pravděpodobné, že rovněž interpretace, které tímto způsobem získáme, se budou vzájemně lišit. Feministická společenská kritika na jedné a v atlantické kultuře pravděpodobně dosud stále převažující tradičnější, nefeministická na druhé jsou toho dobrým dokladem.

Neopragmatista usilující o zlepšování stavu společenských institucí musí klást důraz vždy především na kontext, protože společenský systém, ačkoli existuje před svými jednotlivými prvky a vztahy mezi nimi, a jeví se tudíž nereformovatelný, podléhá v poststrukturalistickém modelu skutečnosti prostřednictvím kritické reflexe těchto dílčích jednotlivin také určité, alespoň částečné kontrole. (Kulturní) systém zde tedy existuje *a priori*, avšak lze jej do jisté míry ovlivňovat. Podle Cullera si máme představit, že kompetentním čtenářem nějakého literárního díla bude *žena*. Její čtení, resp. připisování významů jednotlivým slovům v rámci vět i komplexnějších jazykových útvarů, jakými jsou odstavce či kapitoly, bude patrně odlišné od způsobu, jakým by významy připisoval *muž* či dokonce *dítě*, které by text třeba vůbec nebylo schopno podle našich měřítek vhodným způsobem reflektovat.¹⁸ Z toho ovšem plyne, že adekvátních, tedy v souvislosti s daným interpretačním kontextem *správných* interpretací může být více a abstrahujeme-li posléze od těchto kontextů, stojíme nejednou před interpretacemi dokonce diametrálně se lišícími. Život v demokracii je podle Cullera právě takovou pluralitou a dekonstrukce by nám měla pomáhat vytvářet interpretace tak, abychom později v diskuzích díky našim přesvědčivějším argumentům dokázali vítězit a své touhy a cíle uskutečňovat ne jako samozvaní diktátoři, ale jako ti, kteří se v daný okamžik jevíli připravenější a schopnější, a tak dokázali své protihráče přesvědčit, aniž by si k nim do budoucna uzavřeli cestu.

Culler své čtenáře nabádá zároveň k opatrnosti před (společenským) systémem. Jedině budeme-li schopni jej kriticky reflektovat, bude naše společenské uspořádání opravdu demokratické. Rétorika zvrácené, maligní ideologie může paradoxně vzejít nakonec třeba právě z těch společenských struktur, které jsou v současnosti přijímány a chráněny jako největší kulturní hodnoty. Aby americké pluralitní společenské uspořádání mohlo efektivně fungovat a dále se rozvíjet, nemůže se spoléhat ani na nekritické lpění na tradici ani na živelnou rozmanitost své mnohotvárnosti; v prvním případě by totiž hrozilo nebezpečí přeměny v totalitní zrůdu, ve druhém pak zánik pod tíhou názorové nesouměřitelnosti. Současná Amerika podle Cullera potřebuje dekonstrukci, která prý jako jediná dokáže systém kriticky reflektovat a ovlivňovat, aniž by přitom ztroskotávala na jednostrannostech dílčích zájmů; jde o multilaterální společenskou debatu.

Proti podobnému optimismu hovoří ovšem to, že systém má své účinné pojistky v podobě našich zvyklostí a přesvědčení. Právě naše neochota ke změnám a určitá pohodlnost plynoucí ze setrvačnosti fungování společenského uspořádání může být překážkou rozvoje demokracie jak na osobní, tak i celospolečenské

¹⁸ „Suppose the informed reader of a work of literature is a woman. Might this not make a difference, (...) to the reader's experience...?“ J. Culler: *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, Ithaca, New York: Cornell University Press 1989, s. 43.

rovině. Jádro problému spočívá v tom, že text svoji kontrolu může začít prosazovat přesto, že byl již zdánlivě s úspěchem kriticky reflektován, neboť diskursivní struktury (kulturního) systému jsou jednak příliš komplexní na to, aby je bylo možno podchytit všechny, jednak mají tendenci zpětně se prosazovat do těch nových teorií, jejichž prostřednictvím jsme se s textem domněle jednou provždy vypořádali.¹⁹ Proto je třeba být neustále ostražitý, ustavičně zdravě nespokojený se současným stavem; jen tak se podle Cullera lze úspěšně vyhnout negativním důsledkům, které s sebou život v pluralitní demokratické společnosti může přinášet.

Knihy Jonathana Cullera *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism* je prací zejména literárněvědnou, v níž si autor za své hlavní cíle klade seznámit amerického čtenáře s fenoménem dekonstrukce a zároveň jej uvést do problematiky evropské kontinentální teorie a kritiky. Zaměření na teorii kritické četby děl krásné literatury však podle našeho názoru nijak nevylučuje ani nezpochybnuje její relevanci pro filozofii. Naopak. V postanalytickém filozofickém myšlení dochází nejen k prolínání jednotlivých typů rozprav a ke stírání rozdílů mezi nimi, ale umělecký text se dostává na roveň textu vědeckému, případně promluvě vyslovené v přirozeném jazyce. Culler podobně jako další významní postanalytici P. de Man, H. Bloom, I. Hacking nebo R. Rorty usiluje o posílení demokratického společenského uspořádání, na rozdíl od svých kolegů – snad jen s výjimkou de Mana – však řešení nespátřuje ve filozofické debatě. Jestliže totiž nějaká filozofie, věda nebo jakákoli jiná podoba adekvátní reflexe kulturní reality existuje, pak v podobě literárního textu, včetně teorií, které o ní pojednávají. Krásná literatura podle Cullera odráží společenskou skutečnost, jež je nejen pluralitou dílčích dynamických interpretačních kontextů, ale rovněž systémem tuto dynamiku zpětně zpomalujícím a zbrzdžujícím. V literatuře se skrývá veškerá člověku dostupná moudrost, v jejím celku ji však nikdo nikdy pojmout nedokáže. Cullerovým cílem tak, jak bylo prezentováno v našem textu, je proto vybavit čtenáře efektivním nástrojem kritické reflexe a změny, a to nejen na úrovni jednotlivých interpretačních kontextů, ale pokud možno také na úrovni systému jejich existenci spoluzakládajícího. Takto lze potom i v Cullerově *On Deconstruction...* spatřovat práci neopragmatistickou, kde autor v duchu odkazu R. W. Emersona usiluje o podporu, udržování a rozvoj demokratických společenských institucí.

¹⁹ „The reemergence of the text’s control, in stories that sought to recount just the opposite, is a powerful illustration of the constraints discursive structures impose on theories that claim to master or describe them.“ *Tamtéž*, s. 72.

JONATHAN CULLER AND NEO-PRAGMATISM

The American literary theoretician and critic Jonathan Culler is perhaps not so well-known to philosophers of the Academy. Nevertheless, his intercultural approach towards the problems of contemporary America places him close to those critical thinkers who form the rather heterogeneous group of post-analytic philosophers. Neo-pragmatism is no final answer to Culler. On the contrary, it is a mere option among other options but it may in the hands of the informed become a powerful instrument. Wisdom cannot be sought in theory, it can be revealed only through practice. For Culler, this practice is epitomized in literature, in its critical, self-reliant reading.

